

У ТОВАРИСТВІ ОВІДІЯ ТА ГЕРОДОТА (ДМИТРО КРЕМІНЬ)

Це було цілу епоху тому.

Моторний верховинець (якого, здається, зовсім забули) Федір Зубанич розповідає мені про Дмитра Креміня. Запевняє: він – справді дуже талановитий.

Я – невинуватий скептик – не дуже в те вірю. Сторазно розчаровувався після ось таких атеста-

цій, коли переходив до текстів domeжно вихвалюваних авторів.

Але ось читаю дебютну збірку «Травнева арка» двадцятип'ятирічного поета й одразу ж маю відчуття свіжості його слова й неподібності дебютанта до його літровесників. Здається, він не взо-

рується ні на кого й намагається не вступати ні в чий сліди.

Дізнаюся: закарпатця Кременя, який дозволяв собі надто вільнодумувати, заслали (на перевиховання) десь аж на Миколаївщину, де він навряд чи приживеться, бо ж то психологічно абсолютно чужі молодому іршавцеві краї. Уявляю, як страждає хлопець у чужині.

Потім Зубанич зводить мене з Кременем. І він зовсім не видається страждальцем.

Невисокий, поставний, із плеканими вусами, котрі анітрохи не роблять його старшим, скорше справляє враження абсолютного щасливчика долі. Елегантно зодягнений, доброзичливий і сміхотливий, жодного нарікання на несправедливості світу і владців чи на редакторів і цензуру, які просто не могли не робити вівісекції його текстам (ось недавно син Тарас розповів мені про те, якою непростою була видавнича історія батька на початках його літературної біографії).

Охоче чаркуємося, як це було заведено поміж молодих (та й чи тільки поміж молодих?!) у ті часи. Дмитро читає вірші. Буквально з кількох строф допевнююся, що Зубанич анітрохи не перебільшував у своєму захопленні словом земляка. Маю відчуття, що Кремень ні на кого не взується – він справді йде своїм шляхом. Таке в молодих буває справді не часто. Бо літературні неофіти здебільшого – свідомо чи несвідомо – старанно вступують у чийсь сліди.

Дмитро охоче звиряється в своїх літературних симпатіях – смак безпомилний: Ліна Костенко, Микола Вінграновський, Іван Драч, Віталій Коротич, Борис Олійник, Ірина Жиленко, Борис Нечерда, Петро Скунець. Тоді ще ніхто з них не перейшов у статус приручених, офіційних шістдесятників, всі вони ще естетичні дисиденти. Ними захоплюються, а декого навіть люблять. Здається, саме на ті часи вони вже написали свої найкращі твори. Кременеві в його оцінках не заперечиш, з ним охоче солідаризуєшся. І водночас ловиш себе на подиві: як вдається йому втриматися від наслідування тих, від кого він під таким глибоким враженням, ким він так гаряче захоплюється? Щось таке дано йому, що він може перед цим вистояти. Якийсь особливий творчий імунітет. Тому Кременя складно зарахувати до котроїсь літературної «школи» – він справді лишається в однині.

Але я забіг надто вперед і заквапився з узагальненнями. Так буває, коли оповідаєш про ту людину, чий життєвий шлях урвався і, мовлячи про неї, не можеш утриматися від підсумку його «трудів і днів» від подивування його долею.

Тому навертаю погляд пам'яті туди, де ми, сповнені амбітних творчих планів, певні себе, ще невиліковно романтичні, будуюмо повітряні мости й беззастережно віримо в її величність літературу, що видається нам найважливішою з усього в світі. Потім на нас упадуть життєві випробування, побутова проза, всякі мерзоти, що беззводно існують серед строкатого люду, ми пройдемо глухі тунелі гірких розчарувань – і в наших ієрархіях цінностей буде чимало вимушених коректив. І тільки в небагатьох література залишиться їхньою релігією.

Один із тих небагатьох – Дмитро Кремень.

Той провінціал Дмитро Кремень, на якого трохи зверхньо позиркують новоспечені столичні поети-ровесники, в яких уже пустив бацилу нарцисизму стольний Київ. Дмитро це бачить і з легкою іронією коментує: слово, якщо воно талановите, не визнає провінції. Воно народжується не в Києві, Львові, Тетіїві, Шполі чи Казанці – воно народжується в горнілі таланту й натхнення. То тільки бухгалтери від літературознавства, «алгеброю звиривши гармонію», свято вірять у те, що їм дано хист пояснювати непоясненне, що вони безпомилково виводять формули поетичної алхімії, яку не можуть розшифрувати навіть творці, бо ж справді є випадки, коли не вони самі пишуть, а Хтось ними пише. Хтось незримий і загадковий нашіптує їм оті єдино точні слова.

Знову й знову з'являється на київських обріях життєрадісний, енергійний, гостромовний і з почуттям гумору Кремень. (Такі стають душею товариства). Запитую, чи важко вживатися в нові ландшафти. Відповідає: легко, бо цікаво. Він з головою пірнув у незнану досі цивілізацію. Український південь – це щось принципово інше після Закарпаття. Його своєрідність можеш так різко відчувати тільки після Закарпаття. Побачиш усе свіжими очима. Ті, хто там народився й виріс, не здатні усе те так яскраво побачити й відчутти. Щось дуже важливе тоді у ньому відбувалося. Не розгубивши своїх закарпатських захопленостей і дружб (досить бодай згадати його пієтетне ставлення до Чендея і Скунця...), він духовно поєднався з усім тим, що відкрив у миколаївських ландшафтах. Після прихованої для ока інтенсивної внутрішньої роботи поет Дмитро Кремень постав у збагаченій новими мотивами творчій оркестрації. З його віршів озвалася тасманич Ольвія. Вона стала в ряд сюжетів усієї нашої історії, що живе на території «зображеного» слова поета, який почувається в різних часах і в різних реаліях мовби в себе вдома.

Ось типові саме цим його рядки:

*Лиман мені далекий голубіє
Крізь день безмежний і безсонну ніч.
І Чорне море далиною мріє,
Немов блукальська Запорозька Січ.
Проживемо? Чи, склавши гороскопи,
Підем і ми за море, ледь живі,
Де лиш човнів підводних перископи
Стримлять, неначе люльки кошові?*

Або «Літання до пекторалі», в якій сконденсовано чи не всі «паспортні» ознаки його поезії.

Я дуже люблю ці рядки, завершені стоїчним фаталізмом і тим філософським спокоєм, котрий змушує пригадати імена великих антиків, на яких любить покликатися Кремень:

*З Кургана бачу золоту зорю,
Що скіфському судилась кобзарю,
І бачу вас, конаючи на палі...
Батий і Порта, голод і війна...
І де ми є? І де ті письмена
На золотій, на скіфській пекторалі?
Яке тяжке це золоте вбрання!*

рується ні на кого й намагається не вступати ні в чий сліди.

Дізнаюся: закарпатця Кременя, який дозволяв собі надто вільнодумувати, заслали (на перевиховання) десь аж на Миколаївщину, де він навряд чи приживеться, бо ж то психологічно абсолютно чужі молодому іршавцеві краї. Уявляю, як страждає хлопець у чужині.

Потім Зубанич зводить мене з Кременем. І він зовсім не видається страждальцем.

Невисокий, поставний, із плеканими вусами, котрі анітрохи не роблять його старшим, скорше справляє враження абсолютного щасливчика долі. Елегантно зодягнений, доброзичливий і сміхотливий, жодного нарікання на несправедливості світу і владців чи на редакторів і цензуру, які просто не могли не робити вівісекції його текстам (ось недавно син Тарас розповів мені про те, якою непростою була видавнича історія батька на початках його літературної біографії).

Охоче чаркуємося, як це було заведено поміж молодих (та й чи тільки поміж молодих?!) у ті часи. Дмитро читає вірші. Буквально з кількох строф допевнююся, що Зубанич анітрохи не перебільшував у своєму захопленні словом земляка. Маю відчуття, що Кремень ні на кого не взується – він справді йде своїм шляхом. Таке в молодих буває справді не часто. Бо літературні неофіти здебільшого – свідомо чи несвідомо – старанно вступують у чийсь сліди.

Дмитро охоче звиряється в своїх літературних симпатіях – смак безпомилний: Ліна Костенко, Микола Вінграновський, Іван Драч, Віталій Коротич, Борис Олійник, Ірина Жиленко, Борис Нечерда, Петро Скунець. Тоді ще ніхто з них не перейшов у статус приручених, офіційних шістдесятників, всі вони ще естетичні дисиденти. Ними захоплюються, а декого навіть люблять. Здається, саме на ті часи вони вже написали свої найкращі твори. Кременеві в його оцінках не заперечиш, з ним охоче солідаризуєшся. І водночас ловиш себе на подиві: як вдається йому втриматися від наслідування тих, від кого він під таким глибоким враженням, ким він так гаряче захоплюється? Щось таке дано йому, що він може перед цим вистояти. Якийсь особливий творчий імунітет. Тому Кременя складно зарахувати до котроїсь літературної «школи» – він справді лишається в однині.

Але я забіг надто вперед і заквапився з узагальненнями. Так буває, коли оповідаєш про ту людину, чий життєвий шлях урвався і, мовлячи про неї, не можеш утриматися від підсумку його «трудів і днів» від подивування його долею.

Тому навертаю погляд пам'яті туди, де ми, сповнені амбітних творчих планів, певні себе, ще невиліковно романтичні, будемо повітряні мости й беззастережно віримо в її величність літературу, що видається нам найважливішою з усього в світі. Потім на нас упадуть життєві випробування, побутова проза, всякі мерзоти, що беззводно існують серед строкатого люду, ми пройдемо глухі тунелі гірких розчарувань – і в наших ієрархіях цінностей буде чимало вимушених коректив. І тільки в небагатьох література залишиться їхньою релігією.

Один із тих небагатьох – Дмитро Кремень.

Той провінціал Дмитро Кремень, на якого трохи зверхньо позиркують новоспечені столичні поети-ровесники, в яких уже пустив бацилу нарцисизму стольний Київ. Дмитро це бачить і з легкою іронією коментує: слово, якщо воно талановите, не визнає провінції. Воно народжується не в Києві, Львові, Тетіїві, Шполі чи Казанці – воно народжується в горнілі таланту й натхнення. То тільки бухгалтери від літературознавства, «алгеброю звиривши гармонію», свято вірять у те, що їм дано хист пояснювати непоясненне, що вони безпомилково виводять формули поетичної алхімії, яку не можуть розшифрувати навіть творці, бо ж справді є випадки, коли не вони самі пишуть, а Хтось ними пише. Хтось незримий і загадковий нашіптує їм оті єдино точні слова.

Знову й знову з'являється на київських обріях життєрадісний, енергійний, гостромовний і з почуттям гумору Кремень. (Такі стають душею товариства). Запитую, чи важко вживатися в нові ландшафти. Відповідає: легко, бо цікаво. Він з головою пірнув у незнану досі цивілізацію. Український південь – це щось принципово інше після Закарпаття. Його своєрідність можеш так різко відчувати тільки після Закарпаття. Побачиш усе свіжими очима. Ті, хто там народився й виріс, не здатні усе те так яскраво побачити й відчутти. Щось дуже важливе тоді у ньому відбувалося. Не розгубивши своїх закарпатських захопленостей і дружб (досить бодай згадати його пієтетне ставлення до Чендея і Скунця...), він духовно поєднався з усім тим, що відкрив у миколаївських ландшафтах. Після прихованої для ока інтенсивної внутрішньої роботи поет Дмитро Кремень постав у збагаченій новими мотивами творчій оркестрації. З його віршів озвалася тасманич Ольвія. Вона стала в ряд сюжетів усієї нашої історії, що живе на території «зображеного» слова поета, який почувається в різних часах і в різних реаліях мовби в себе вдома.

Ось типові саме цим його рядки:

*Лиман мені далекий голубіє
Крізь день безмежний і безсонну ніч.
І Чорне море далиною мріє,
Немов блукальська Запорозька Січ.
Проживемо? Чи, склавши гороскопи,
Підем і ми за море, ледь живі,
Де лиш човнів підводних перископи
Стримлять, неначе люльки кошові?*

Або «Літання до пекторалі», в якій сконденсовано чи не всі «паспортні» ознаки його поезії.

Я дуже люблю ці рядки, завершені стоїчним фаталізмом і тим філософським спокоєм, котрий змушує пригадати імена великих антиків, на яких любить покликатися Кремень:

*З Кургана бачу золоту зорю,
Що скіфському судилась кобзарю,
І бачу вас, конаючи на палі...
Батий і Порта, голод і війна...
І де ми є? І де ті письмена
На золотій, на скіфській пекторалі?
Яке тяжке це золоте вбрання!*

*А за рікою бачу я коня, –
Гарячого, тривожного, баского...
Не уявлю: це тихий плач ріки,
А чи до нас озвалися віки
В тонкій мембрані голосу людського?
Не окроплю минулого слізьми.
Минає все – минаються аврали...
За сто століть зустрінемось і ми
На золотій, на скіфській пекторалі!*

Його добрий приятель Анатолій Качан, який походить із тих країв, якось мені сказав: Кремень мовби й народився для того, щоб поетично воскресити цю поетичну Атлантиду. Мовби Колумб Америки, а Шліман Трою, відкрив він цей історичний материк у приморських степах.

Нагадаю: натоді національна історія обережно – вкрай дозовано – входила в нашу літературу, де вже виразніше звучали козакофільські мотиви, оживала Давня Русь, котру, щоб означити її державний центр, називали Київською. Компартиїні ідеологи, а водночас і літнаглядачі знову й знову вимагали так званого класового підходу в висвітленні подій минулого, письменники, беручись до цього матеріалу, поінколи, як мовиться, ставили свічку й чортові і таким робом легітимізували своє звернення до історії. Романтичне козакофільство свіжо зазвучало й у раннього Кременя. І – головне – без усякої вульгарно-соціологічної риторики про соціальне розшарування козацтва і без фаворизування сіроми, котра, бачте, чужа за своїми інтересами і настроями зажирілій старшині. (Такі улюблені мотиви, скажімо, Натанові Рибаку чи Іванові Ле). У Дмитра все те звучало так, мовби він не мав уявлення про нав'язаний згори ритуал, або ж категорично його відгетьковував (мені здається, скорше друге, бо ще відколи його знаю, зауважив, що поет був майже анархічно некерований для всяких ідеологів; він мовби птах на гілці: чи там сонце, чи вітер, чи холод, чи на грозу заходиться – а він знає своє – веде чисту мелодію, анітрохи не переймаючись, слухають його або не слухають; він саме такий і саме так живе, бо інакшим бути й інакше жити просто не може).

Лихо Дмитрового заслання в зросійщену глушину південних степів, де, здавалося, сонце вщент випало, а вітри геть розвіяли по світах усю тамтешню історію і навіть пам'ять про неї, обернулося тим, що в Дмитрові явився нам поет-антик. Справді сталося літературне диво.

Голос його зазвучав мовби з безповоротно далеких античних глибин. Із тих, де що бували хіба що Олег Ольжич (заверш як археолог), Євген Маланюк, Оксана Лятуринська. Але Кремень пішов ще далі – ще глибше. Було враження, що він десь там зустрічався з вигнанцем Овідієм, був за поводири у скіфських степах Геродотові, блукав нічною Ольвією, пирував із патриціями в Херсонесі...

У його поезіях була містична особливість – читаючи Дмитра, фізично відчувалося, мовби він справді перебуває всередині тих далеких подій, про котрі оповідає, і стоїть у гурті тих людей, які жили століття й століття тому. Він – не подорожанин з

нашого часу в минуле, а мовби саме минуле, котре делегувало йому право висловитися від свого імені для нас, щоб ми почули і його правду, і його бентежний голос.

Отаке явилось мені відчуття, коли я став читати «другого» Кременя. Українського поета, сина Закарпаття, якого, мов смереку чи ялицю, вирвали з коренем і пересадили в сухий малоплідний ґрунт під спопеляючу спеку. Депортація поета за життєвим сценарієм Овідія. Тільки Овідієву історію геніально описав Герман Брох (є високомистецький переклад його роману «Смерть Овідія», здійснений Олексом Логвиненком), а гвалтовне переселення Кременя ще не описане – його життєва одіссея ще чекає біографів. Вірю, що ми ще прочитаємо оригінальну розповідь про несподівану творчу еволюцію поета, який, може, навіть несподівано і для себе відчув у собі суголосність з античним світом і став його многозвучним одлунням. Коли звучать Дмитрові «античні» вірші, то ніяк не можеш позбутися думки про те, що він, схоже, й народився саме для того, щоб їх написати...

Звичайно, це не треба розуміти так, що Кремень грав тільки на одній – «античній» – струні. Підкреслюю саме її тому, що він із цими образними мотивами був єдиний, у нашій літературі. Вони тільки спорадично з'являлися в прозі Юрія Мушкетика («Смерть Сократа», «Суд над Сенекою»), подеколи зринали як ефектні риторичні фігури у віршах Бориса Олійника, але саме в Дмитра визначали характеристичний профіль його поезії, де незрідка з'являлися такі рішуче карбовані, мов крок римських легіонерів, ритми й суголосні їм алітерації.

Спостережливий Базилевський писав про ще одну визначальну для Кременя особливість – прямо-мовлення. Він часто, як кажуть, називає речі своїми іменами, не ховаючись за образне іномовлення і не боячись упасти в публіцистику. («Президент красується на знімку, а його держала ледь жива», «Голодокрай. Голодохрест. Холодний знак Голодомору», «Не я пишу – це мною пише Бог»). І коли в нього раптом звучить романтична риторика, то це зовсім не сприймається, як його «випадання зі стилю», бо ж поезія Кременя – це як цілий оркестр, у котрому є роль і мить кожного інструменту, що перехоплюють естафету один в одного, віртуозно збагачуючи мелодію. Одні поети – то, скажімо, тільки скрипка, клавесин чи трембіта або кобза, а Кремень – це такі саме оркестр – і тому така вигадлива та примхлива його поетична оркестрація світу. Якщо не один віршувальник бренькає на одній струні, то Кремень поліфонічний, епічно повнозвукіший. Поет, який не боїться ламати всі прийняті правила й канони, бо волів усе те встановлювати для себе сам. Як то й має бути в поета, надарованого безцінним відчуттям неудаваної внутрішньої свободи. Тому мав справді безмежний простір для свого слова, котре не сковувалося жодними регламентами.

Пам'ятаю, як у Миколаєві відкривався X міжнародний конкурс з української мови ім. П. Яцика. Ми приїхали туди цілим десантом. Віктор Баранов, який був головою наглядової ради конкурсу, ще в

дорозі говорив про Дмитра Кременя. Я не знав, що йому зробили складну кардіологічну операцію. Віктор завжди приязно ставився до Дмитра, був незмінно високої думки про його поезію (що нечасто зустрічається в поетів – дехто вивисує себе способом пониження колег). З'ясувалося, що Кремень знову в лікарні, і ми вирішили навідати його.

Коли наступного дня спілкувалися телефоном, Дмитро сказав, щоб ми не клопоталися відвідами, бо розуміє, що можемо заскочити хіба на десять хвилин – зрання мали всякі переговори з освітянським керівництвом області, а вже по обіді – врочисте відкриття конкурсу в обласному музично-драматичному театрі. Домовилися: Баранов негайно публікує в «Києві» (він був і редактором часопису) велику Дмитрову добірку. А я пообіцяв видати його книжку – саме таку, як йому забажається. Швидко підготували до друку й видали її.

То була справді елегантна книжка. Том поезії «Замурована музика» – це понад 350 сторінок. Обкладинка її дивиться на читача картиною Андрія Антонюка «Гайдамака», а відкривається збірка передмовою «Мінерал поезії» Володимира Базилевського, з яким у Дмитра була незмінна взаємодорація. Після виходу «Замурованої музики» Дмитро, дякуючи за неї, підкреслив: такого поліграфічно культурного видання він справді ще не мав. Він уклав саме таку збірку, яку хотів. Нещодавно його син Тарас (мабуть, найкращий знавець творчості Дмитра Кременя) сказав, що саме в «Замурованій музиці» вперше зібрано разом усі його симфонії, написані ще хтось-коли. Це суто його унікальні жанрові винаходи. Надарований хистом самоспостереження та самоаналізу, добре обізнаний із усім в українському літгосподарстві, Дмитро безпомилково розумів значення своїх симфоній і з усіма на те підставами ставив їх на помітне місце в сучасній поезії.

Пам'ятаю, як заворожливо діяла на мене його «Золота ліхтарня»:

*У ліхтарні всесвітнього міста
ростуть голоси
як липи на еспланадах кав'ярень
хаос камінь
огонь і померла зоря
у ліхтарні всесвітнього міста.*

І в цьому творі, і в усіх тих, котрі він жанрово визначив саме як симфонії, справді відчутна симфонічність звучання.

Нещодавно перечитував «Замуровану музику» і знову мав читачку «зупинку» (щоб «переорієнтуватися на місцевості»), вражений поетичним простором справді величавих симфоній із їхньою масштабністю образів та почуттєвою експресією. Ще раз пригадалося мені з Олександра Гріна: «Тільки письменник знає, що слова відкидають тіні...»

*Це з «Поскриптуму» «Золотої ліхтарні»:
Немов вино, у небі літ розливе,
Космічний пил моїх торкнувся скронь.
І все життя пройшло. Пройшло, як літо.
І я промовив: «Так, це був огонь»
І плакав я, що дні згубив безхмарні,*

Що розгубив і друзів, і рідню.

І серце розірвалося в ліхтарні,

Щоб стало більше світла і вогню...

З усього відчутно, що Кремень прагне вийти поза межі узвичаєних жанрових форм, у яких його нестримний творчий уяві аж надто затісно. Він шукає для себе тотального всевладного потоку поетичного мовлення. Йому нецікаво підхоплювати образи й інтонації шістдесятників, за котрі жадібно хапалися Кременеві літровесники, переважна більшість яких почувала свою генетичну спорідненість із шістдесятниками. Кремень не тільки прагнув іти далі за них – сказати б, він і виходив з інших творчих пунктів і звертав у дорозі увагу на інше, аніж вони.

Напродив прочитаний не тільки в літературі, цікавий до всякої феноменології, чутливий до історії в усіх її виявах, текстах, натяках і міфах, він переплавляє все те воедино – із клеkotу словесної магми постає образний дивотвір. Можливо, там, у далекій історії, все було зовсім не так, ба навіть зовсім навпаки описуваному, але поет – не букваліст, не бухгалтер музею відомих історичних фактів; поет – це той, хто до пронизливого холоду чи пекельного вогню передає своє експресивно посилене відчуття історії з її містичними таїнами, нерозгаданими парадоксами й тими абсурдами, про котрі так незручно й ніяково говорити дипломованим тлумачам минулого, які удають, що вони в історії доконче все знають і розуміють, як табличку множення. А претензії істориків та іже з ними всіх тих, хто категорично вимагає від поета, щоб він тільки відкривав для читача минуле і взагалі світ – некоректні. Поет не тільки відкриває те, що вже існує і що було кимось відкрито, – поет головню творить на тому ж свій світ. І він значно яскравіший, драматичніший чи й трагедійніший за реальний. Поезія – то нова реальність, де все значно концентрованіше, демонізованіше і страшніше. Бо поезія порівняно з буденною реальністю – це синтез у слові всього. Як пише Октавіо Пас, вона – це «молитва в пустелі, розмова про неіснуюче. Її живлять відраза, нудьга та відчай. Це молитва, літання, епіфанія, явлення. Це заклинання злих духів, замовляння, магія. Сублімація, компенсація, конденсація підсвідомого/... /Вона заперечує історію, оскільки всі можливі конфлікти мають у ній вирішення, і в підсумку людина здобуває свідомість, що вона щось більше, ніж знаряддя історії».

Не можу забути, як ми з Григорієм Гусейновим зібрали «десант» і висадилися спершу в Первомайську, де нас чекали в школі, з якої вийшло два лауреати Шевченківської премії – Микола Вінграновський та Андрій Антонюк. Гусейнов захотів вручити свою премію «Глодоський скарб» (її лауреатом став Віктор Неборак) саме в цих краях. Щороку він те робив в іншому куточку України, знайомому в нашій історії. Пропонуючи Миколаївщину, запевняв, що там ми не тільки пошукаємо слідів ще юних Вінграновського та Антонюка, а й поїдемо в Мигію, і він поведе нас туди, де з берега Південного Бугу, як писали історики, «півень співав на три держави». Тоді ми зробили символічний знімок: на острові, серед водного пилу й річкового бистроплиння, мов-

би козак Мамай із кобзою, сидить, задумливо перебираючи струни, Тарас Компаніченко. Мамай тут не випадково спадає на згадку (Компаніченко здаля таки справді скидався на нього) – за легендою, характерник Мамай походить саме з цієї місцини.

Ще Гусейнов перед поїздкою повідомив, що в Первомайськ приїдуть Дмитро й Тарас Креміні – і вони приїхали, привізши з собою веселий настрій, вірші й дотепи. Справді приємна зустріч. Відразу ж помітилося, що Дмитро пишається сином. Це було так зворушливо, коли він, щось розповідаючи, раз-разно повторював: «Мій Тарас...» Я нечасто бачив такий вияв неприхованої батьківської гордості. До речі, нині спілкуючися з Тарасом, зауважив його пістетне ставлення навіть до самого батькового імені. І цей спогад про Дмитра Кремінія мені замовив Тарас, який упорядковує книгу про батька.

Тоді нам організували виступи в місцевому технікумі, куди Ліга меценатів подарувала цілу бібліотеку. Я не здивувався тим, що найбільший успіх з усіх мовців випав Дмитрові – зала буквально вибухнула оплесками після його виступу. Було зрозуміло, що він тут справді свій і його справді люблять.

Тоді я востаннє бачився з Дмитром. Він розповідав про свої творчі заміри, жартував, розпитував київські новини, ні на кого і ні на що не скаржився. Знову нагадав цим, що він – не нарікайло, а не-виправний оптиміст. Здається, ніщо не провіщало того, що на нього насувається біда. От лише його надмірна повнота могла навести на думку про те, що в нього можуть бути – чи вже і є – якісь проблеми зі здоров'ям.

Вже коли я прочув, що в нього стався інфаркт, пригадався той жвавоокий, стрункий і рухливий Дмитро, яким він уперше мені побачився. І подумалося: не від добра йому набиралася вага, й він урешті став таким мляворухим і заповільним. До того ж Баранов сказав, що в Дмитра звідкись узязвся дабет. Можливо, в такий спосіб озвалися ті стреси, нервові перевантаження, емоційні вигорання та всі мерзоти життя, котрі, здається мені, поети переживають значно гостріше за простих смертних. Недаремно великий естонець Юхан Смуул писав, що в поета повинен бути низький больовий поріг. Знаю не одного, хто, відчувши напади недуги, відразу й назавжди пригас, здепресувався і мовби став професійним хворим. У таких – тільки й розмов про болячки. Здається, інших тем для них просто не існує, хоча особливих причин для такої паніки, може, й немає. Всі ми смертні, і нікому не дано знати, коли настане його останній день. І, як на мене, «плач Ярославни» через недуги не тільки не зарадить проти них, а й може наближати фінал земного існування. Дмитро і після своїх діагнозів та складних операцій тримався в гурті так, мовби в нього нічого такого немає. Сипав дотепами, читав вірші, іронічно коментував літературні новини. Одне слово, був майже такий, як і до хвороби. Зовні. А що в нього було на душі – можу тільки уявляти, бо я сам перейшов приблизно такі перипетії і також маю аж надто епічну медичну історію. Кремінів виявився чоловіком не тільки ніжної душі, глибокого серця,

а й напродив твердої волі. Справді рідкісне це поєднання. Особливо ж у поетів – здебільшого людей нестримних емоцій, незрідка егоцентричних і нарцисичних, які, бува, поведуться так, ніби весь світ їм щось важливе винен і кожен їхній пчих – подія історичного значення.

А ще Дмитро, здається, знав усьому на світі ціну й багато до чого ставлячись скептично, розуміючи що чимало людей намагаються видатися не тими, якими вони насправді є, не спокушався їх розвінчувати чи воювати з ними – гадаю, він сповідував принцип: нехай кожен хоч і на голову стає чи проголошує себе Наполеоном або Месією – даймо йому можливість побути щасливим у його забавляннях. Кожен у житті заслуговує на щастя. Тільки в кожного воно зовсім різне.

Може, й це мало не останнє значення в тому, що він був чоловіком легким у спілкуванні й комфортним. Мовби справді він не з гостроконкурентного літературного середовища...

Це неминуче, певно, в кожного: порівнюєш себе із тим чи тим індивідом. Це допомагає і виразніше побачити його, і глибше збагнути себе.

Згадуючи Дмитра, розумію, що він був моїм антиподом ось у чому.

Я не люблю писати листи (і роблю це з великого примусу), а також не терплю довгих телефонних розмов. Дмитро любив епістолярний жанр – і це також була для нього літературна творчість – не одна його епістола переростала в трактат чи есей. Любив він і телефонні розмови (підозрюю, що мобільник ніс йому загрозу розорення!). Його телеорачії (а це можна назвати саме так) були також формою його творчого самовираження. Він фонтанував дотепними експромтами, рецитував свої нові поезії, коментував літературні новини, розповідав веселі анекдоти. Якось Віктор Баранов мені сказав: «Телефонний Кремінів – це торнадо: хай там який цейтнот, грім чи що, а він має свій вербальний телемарафон довести до переможного фінішу!»

Мені (каюся!) неоднораз доводилося «наступати на горло» його барвистомовленню, коли ми спілкувалися (головно говорив він) телефонічно. Наставала мить, коли мені треба було або пірнати в підземку, або заповзати в переповнені маршрутку чи тролейбус – і я казав: «Дмитре, не можу говорити, бо...» Він часто бував розчарований, бо незрідка в своєму уснотворі тільки встигав поминути експозицію та зав'язку і лише наближався до головного. Тоді, бувало, казав: «Решту напишу в листі». І незрідка приходив лист, у котрому він розвивав тему тої розмови, починаючи саме з перерваного в телефонічній розмові.

Очевидно, писання листів приносило йому насолоду, і він писав їх справді натхненно. Переко-наний, Дмитрові листи до літератури стоять значно ближче, аніж до традиційного ділового листування. Там повсюдно виразно домінує не його его, а його творче «Я» з усією особливістю Дмитрової реакції на світ. І реакції справді глибоко індивідуальної, анітрохи не скованої канонами утилітарно-ділового спілкування. Особливо ж у наш час, коли епістолярія

буквально агонізує і немає надій, що не йдеться до її летального фіналу. Те, що його епістолярія таки має літературознавчу «підкладку», свідчить бодай той факт, що «Фоліо» оприлюднило окремим виданням Дмитрове листування з Віталієм Коротичем.

Я мав амбітний видавничий замір: укласти серію книжок, у яких кожен письменник самопредставився б, розповів три дотепних анекдоти (бажано – свого авторства) й подав три ексклюзивних кулінарних рецепти, за котрі, мов за дивовижне одкровення, вхопляться не тільки ресторатори, а й усі, хто заходить на кухню не лише для того, щоб зацікавлено заглянути в холодильник.

Кожному, кого я хотів бачити в книжці, пропонувалося бути цікавим, а – якщо це йому поспільно – то й оригінальним. Але мало кому це вдалося. Більшість автопредставлень – то якщо не пам'ятник собі, то постамент для такого пам'ятника. Анекдоти в багатьох – не власного витвору й геть не першої – і навіть не другої – свіжості. З кулінарією також не було креативних спалахів – здебільшого холостяцько-пролетарський трафарет: смажена картопля, інгредієнти вінегрету, суп по-холостяцьки чи звичайна юшка із запахом свіжого диму...

До речі, один із віршарів, намагаючись переконати читача, який він талановитий та едукований, вивергнув у своїй автопередмові Ніагару обсеєнізмів і категорично вимагав, щоб я допустив це в книжку – так йому баглося показати зеленоротим поетам-матюкогонам, що він ще крутіший у цьому за них. І лише коли я сказав, що цей екзерсис він може примістити хіба що в стінгазеті, котру вивісить в своєму клозеті, він з неприхованою образою забрав свій опус.

Кремінь один із кількох, хто в цій книжці виявився на висоті. Не вправлявся у велеслав'ї на адресу своєї особи. Ось його автосильветка.

АВТОПОРТРЕТ У ПЕРСПЕКТИВІ, АБО РАНОК ГЕНІЯ

Остапові Вишні належать крилаті слова про те, що треба витирати черевики, перш ніж увходити у храм літератури. І список геніїв, котрі там уже побували. Але йому не належить іще один список, оглавлений більш, ніж промовисто: «мої друзі, будь вони прокляті». І якщо в першому списку – світочі літератури, то в другому – казнокради, вбивці, злодії та інші представники теж вічних професій. А що?

Мені вже давно здається, що ми живемо під началом героїв «другого списку» Остапа Вишні. Не дуже й здивуюся, якщо приватизовану не своїми державу нашу підведуть під іще одну «вишневу» тезу: «У вагоні – Директорія, під вагоном – територія»...

Але поки що, хвалити долю, Україна не поділена, і коли вже сам Олесь Бузина проти сепаратизму – тоді й справді можна вдатися до споминів. Тим паче що автор цієї меморії був делегатом ще першого, установчого з'їзду НРУ (1989), хоч уже на тоді був членом Спілки письменників СРСР і популярним молодим поетом, а до того ж освіченою людиною, яка знала головне. Те, що революції за-

мислюють романтики, здійснюють фанатики, а плодами користуються мародери. Тож і романтиків, і фанатиків у козацькому вбранні з XVIII ст. уже давно не видно, а що українську мову ще не заморено остаточно – за це спасибі й теперішньому президенту. Для мене ж вона – все, як і для кожного поета – рідна мова. Тому я все життя нею і живу. І черевики чищу, йдучи до храму, де торгівців не менше, аніж жерців. А те, що «українська ідея» під прицілом і тепер – ну, хто це не бачить? Але в цьому вина не лише «воріженьків»: український етнос, який зневажає рідне слово, хто поважатиме? Тож порив до високих посад – зовсім не свідчення патріотизму. Тому в столиці України українським письменникам не залишили навіть книгарню «Сяйво», та й Остапа Вишні ніде не видають, а відтак і не читають, а квартиру класика збіднілі родичі давно продали в знаменитому «Роліті»...

Незважаючи на свою популярність і статус Шевченківського лауреата, я живу, як і замолоду, в «хрущовці», а наша Національна спілка письменників уже зовсім не в тому фаворі, в якому була. Проте радує інше. Любов читача до книг і до самих письменників. От і я порівняно недавно виступав у одній школі серед розумних і начитаних дітей. Та таких розумних, що одна дівчинка прямо спитала:

– Якщо ви Шевченківський лауреат і такі популярні й вусаті, то чому ж під його портретом – дві дати, а під вашим – лише одна?

Такий гомеричний регіт у класі постав, – я вже й сам подумав. Чи не я написав «Енеїду»...

Але все це – «сміх крізь сльози», доки нація не читатиме книг своїх письменників: у нас і раніше пророки жили за межами України. Але вигнання – це марка літератури: Овідій, Данте, Пушкін, Шевченко й літературна діаспора XX ст.

Не опинитися б чужим у своїй соборній, суверенній...

Розумію, що він справді знав собі ціну. І не маскувався в сірі шати скромності. Але й не самовеличався. Здається, на всі випадки життя в нього була спасенна іронія та дорогоцінне (таке дефіцитне в нас!) почуття міри. Як на мене, все те зустрічається ще рідше, аніж талант. Фрідріх Дюрренматт сказав, що дев'яносто відсотків своїх зусиль людина має витрачати для того, аби не бути смішною. Лише декому це справді вдається без особливої напруги сил.

Після появи цієї книжки послав її Дмитрові. Ось його лист – реакція від 23 серпня 2010-го: «Боюся набриднути Вам епістолами, але... Але як можу не подякувати Вам за такий розкішний подарунок до дня народження, який я святкував уже вп'ятдесятсьоме 21 серпня (не кожен письменник напише правильно цей складений і складний для нормативного правопису числівник. «Одкровення в кафе «Пегас» вдалися насправді, вдалися на славу...»

Дмитро високо оцінював книжку, передовсім виходячи з її оригінального задуму. Справді таких видань у нас не було. Вони (після «Одкровення...»

вийшло ще три аналогічних збірники: «Шість соток на парнасі», «Посмішка чорного kota» й «Курйозіада») таки мали й розголос, і покупця. Рецензенти сходилися на тому, що це – оригінальний спосіб брендикування письменників, бо ж саме завдяки всяким придибенціям, анекдотам і рецептам коло читачів цих видань може бути значно ширше, аніж у сучасних романів чи збірок поезій. Хоч і не зуміли деякі автори вийти за межі натхненного бронзовування себе, однак вибухова сміхоенергія кращих анекдотів у книжці та низка рецептів-містифікацій «витягли» видання на добрий рівень.

Звичайно, Дмитро знав, що в Ліги меценатів є літературна премія імені Володимира Свідзінського, яка присуджується за найкращу книжку лірики. Поміж її лауреатів – Ігор Качуровський, Володимир Базилевський, Світлана Короненко, Василь Боровий, Любова Голота, Борис Гуменюк, Теодозія Зарівна... – справді ті, хто передовсім визначає обличчя сучасної поезії. Лише не було там Дмитра Кременя. І, якщо так багато віршарів агресивно атакували мене (як голову журі премії): «Присуджуйте її на решті мені!», то гордий і творчо амбітний Кремень ані разу про щось таке не заїкнувся, хоча загалом ми з ним якщо й не були друзями, то від самісінького знайомства симпатизували один одному й цю взаємосимпатію не загубили аж до його смерті.

Коли у видавництві «Ярославів Вал» з'явилася «Замурована музика», я вирішив: тепер лауреатом буде її автор. Сказав про це на зборах Ліги. Хтось висловив такий сумнів: чи це не буде прояв корупції, бо ж книжка вийшла коштом Ліги меценатів та її автор одержує премію теж Ліги? Але президент фонду Володимир Загорій запропонував: хай буде так, як вирішить журі премії. І журі – Віктор Бара-

нов, Світлана Короненко, Володимир Базилевський, Ігор Качуровський, Григорій Гусейнов, Володимир Загорій та аз грішний одноголосно ухвалили: це таки літературне явище, а тому Дмитро Кремень саме за цю книгу – лауреат премії імені Володимира Свідзінського.

Зателефонував Дмитрові: ти – лауреат. Він зреагував на те без радісних ламентаций. Мовляв, дякую журі за прихильність до моєї особи. Коли я запитав, як йому переслати гроші, він, відповідаючи, додав: мовляв, буде на ліки. І був він тоді без його звичних веселощів та вишуканого красномовства. Згадуючи те сьогодні, розумію: почувався Дмитро погано – недуга атакувала його зусібч.

Смерть завжди несподівана.

Навіть і коли чоловік, важко недугуючи, спричиняє тим твою тривогу і лихі передчуття, бо ти розумієш: він постійно в зоні ризику. Як мовиться, снаряди рвуться вже біля нього.

Й ось – звістка: Дмитра не стало...

Саме тоді, коли він ще перебував у творчому зеніті.

Мовби птаха, який міг би ще здолати в потужному леті неоглядний простір, підступно підстрелено на льоту. Це ж іще не критичний вік...

Оглядаємося на його постать уже з відстані спогаду. І його літературна постать не маліє і не тьмяніє – вона виростає на очах. І в пам'яті не глухне Дмитрів глибокий та виразний голос.

Як і в поезії.

Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ,
письменник,
лауреат Шевченківської премії